

наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. №291 // www.Minfin.gov.ua

10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» (зі змінами та доповненнями) // www.Minfin.gov.ua.

11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV // www.rada.gov.ua

12. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. №436-IV // www.rada.gov.ua

Ю.В. ТИМЧЕНКО,

к.е.н., доцент, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана

Формування кооперативних організацій в Україні

У статті розглянуто становлення і особливості розвитку кооперативних організацій в господарській системі України дореволюційного періоду з метою врахування досвіду їх функціонування в процесі формування структури та інститутів сучасної ринкової економічної системи України.

Ключові слова: кооперація, кооперативні організації, процес становлення і розвитку, генезис.

В статье рассматривается процесс становления и особенности развития кооперативных организаций в хозяйственной системе Украины дореволюционного периода с целью учета опыта их функционирования в процессе формирования структуры и институтов современной рыночной экономической системы Украины.

Ключевые слова: кооперация, кооперативные организации, процесс становления и развития, генезис.

In the article, becoming and features of development of co-operative organizations is considered in the economic system of Ukraine of pre-revolution period with the purpose of account of experience of their functioning in the process of forming of structure and institutes of the modern market economic system of Ukraine.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку національної економіки успіх економічних перетворень суттєво залежить від ефективної діяльності економічних організацій різних типів як основних суб'єктів господарської діяльності. Особливе місце серед них займають економічні організації кооперативного типу. Кооперативні організації не просто мають місце в ринковій системі, вони є важливим інституціональним елементом, що відіграє особливу роль та є перспективним в умовах трансформації економічної системи. Світова практика і вітчизняний досвід свідчать про те, що кооперація має могутній потенціал у вирішенні багатьох економічних, соціальних, культурних і духовних проблем. Кооперація могла б сприяти підтримці зайнятості, попиту, збереженню податкової бази, основних виробничих фондів, особливо на селі, протистояти загостренню соціальних конфліктів. Потенціал кооперації не тільки не вичерпаний, а має істотні перспективи. Дослідження умов, що забезпечують

всебічне поширення кооперативного руху, розробка пропозицій щодо інституціонального його забезпечення та підвищення ефективності сприятимуть удосконаленню господарської системи України. Тільки глибокий аналіз теорії та практики кооперативної діяльності на різних історичних етапах і в різних конкретних суспільних умовах буде сприяти адекватному відображенню цієї важливої проблеми в науковій та навчальній сферах, розвитку практики кооперативної господарської діяльності.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питання становлення кооперації, розвитку кооперативних організацій, різних видів і форм, їх місця і ролі в економічній системі суспільства завжди викликали значний інтерес економістів. Вітоки ідей кооперації як засобу досягнення соціальної справедливості при розв'язанні економічних проблем досліджували ще у працях Р. Оуена, А. Сен-Сімона, Ш. Фур'є, а також Л. Блана, Ф. Лассалля, Ш. Жіда і інших ідеологів «кооперативного соціалізму». З розвитком кооперативних організацій різних форм удосконалювалися і розвивалися й теоретичні концепції. Визначний внесок у становлення кооперативної теорії, практичного вирішення за допомогою кооперації ряду соціальних та економічних проблем внесли Ф. Райффайзен, Г. Шульце-Деліч та інші. Проблема історії та теорії та практики кооперації, розвитком різних форм кооперативних організацій в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. займалися і українські вчені П. Височанський, С. Зарудний, П. Пожарський, М. Левицький, С. Бородаєвський та ін.

Особливо перспективними та плідними для сучасних дослідників є висновки і методологічні підходи до аналізу кооперації М. Туган-Барановського та О. Чаянова, які зробили значний внесок у розвиток кооперативної теорії в Україні та Росії.

Вітчизняні економісти радянського періоду зосередилися головним чином на дослідженні проблеми розвитку кооперативно-колгоспної власності та її історичному аспекті. Лише в кінці 80-х років XX ст. проблеми історії та історії різних форм кооперації знову привернули до себе увагу вчених та практиків. На сучасному етапі окремі аспекти розвитку конкретних видів кооперативних організацій в Україні, теоретичні положення і концептуальні підходи до їх висвітлення містяться в наукових працях вітчизняних дослідників –

М. Алімана, В. Апопія, С. Бабенка, Г. Башняніна, Я. Гончарука, В. Гончаренка, Ф. Горбоноса, Л. Горкіної, В. Зіновчука, О. Крисального, М. Маліка, В. Марочка, Л. Родіонової, Н. Тимочко та ін. Можна вважати, що проблеми кооперації досить широко відображені в економічній літературі України. Разом із тим залишається чимало дискусійних питань теоретичного та практичного характеру, пов'язаних з методологією дослідження кооперації, відносин кооперативної власності, ідентифікацією кооперативних організацій тощо, які потребують розширення і поглиблення наукового пошуку.

Метою статті є аналіз становлення та особливостей розвитку кооперативних організацій дореволюційного періоду, врахування досвіду їх функціонування в процесі формування структури та інститутів сучасної ринкової економічної системи України.

Виклад основного матеріалу. Процес створення і розвитку кооперативних організацій у світі налічує більш ніж 150 років. І сьогодні у всіх країнах, у тому числі з розвинутою ринковою економікою, утворюються нові кооперативи різних видів. Тому перш за все дуже важливо уявити весь комплекс інституціональних умов, що історично склалися в середині XIX ст. в Європі і Північній Америці, економічних, соціальних, політичних, фінансових, правових причин, що спонукали робітників, селян, ремісників та інших представників середніх верств населення об'єднуватися в кооперативні організації.

До економічних причин слід відносити перетворення у ринковому господарстві в економіці переважаючої частини європейських країн і США. Промисловий переворот і як його наслідок бурхливе зростання машинного виробництва, торгівлі, міст, міського населення, робітничого класу, нових середніх верств населення стають основою соціальної бази майбутніх кооперативів. Саме фабричні робітники і службовці, а також ремісники стали утворювати споживчі і виробничі кооперативи у другій половині XIX століття в Англії, Бельгії, Німеччині, Франції, Росії, Італії та інших країнах Європи та США.

Соціальні передумови полягали у важкому матеріальному становищі осіб найманої праці і значних верств малозабезпеченого міського і сільського населення в 40–50 роках XIX ст. Робочий день продовжувався 14–16 годин. Широко використовувалася мало оплачувана жіноча та дитяча праця. Зростали ціни на хліб та інші продукти харчування. Процвітала фальсифікація товарів. Іноді виникала нестача продовольства у містах. У цей час по Європі прокотилася хвиля промислових криз і буржуазних революцій. Але особливо погіршилося становище робітників і ремісників у роки промислових криз і наступних за ними депресій. Так, в Англії під час депресії 1839–1843 років, яка увійшла в історію під назвою «голодні сорокові», робітничі квартали промислових міст і селищ являли собою сумну картину жорстоких злиднів, пияцтва і злочинності.

До політичних передумов слід віднести прийняття конституцій з правами і свободами людини (право на створення організацій, свобода слова, зборів, виборче право і т.д.).

Фінансові передумови – це формування національних кредитно-банківських систем – столичних і провінційних комерційних банків із численними філіями, і приватних банкірських домів практично у всіх населених пунктах, які спростили, здешевили і прискорили надання кредиту простим громадянам та їх організаціям, оскільки філії провінційних банків і приватні банкірські дома систематично вивчали потенційну клієнтуру в районах своєї діяльності.

Правові передумови визначилися широким розвитком акціонерних компаній і виданням законів, які регулювали їхню діяльність і дозволяли кооператорам реєструвати свої організації у вигляді акціонерних товариств. Сюди слід також віднести початок дії кооперативного законодавства (перший кооперативний закон у світі був прийнятий в Англії в 1852 році).

Та чи не найбільш вагомими були передумови ідеологічні: просвітницька і практична діяльність основоположників окремих видів кооперативів:

- споживчих – Р. Оуена, У. Кінга та ін.;
- виробничих – Ф. Бюше, Л. Блана та ін.;
- кредитних – Шульце-Деліча і Ф. Райффайзена.

Просвітницька діяльність полягала у виданні газет, журналів, книг, що агітували до створення кооперативних організацій, їх управління, вирішення соціальних та економічних проблем робітників і селян.

Практична діяльність виявлялася у вкладанні власних коштів у кооперативні організації, оренду приміщень, землі, закупку товарів і тощо, робота в кооперативах як радників, аудиторів, управляючих, розробка статутів і законів для кооперативів, захист їх інтересів в органах влади [4, с. 10].

Визначальну роль у формуванні теорії та практики кооперативного руху відіграли ідеї виробничого кооперування. На користь такого висновку свідчить весь історичний досвід розвитку кооперативних організацій у всіх їхніх різноманітних видах і формах.

Біля витоків кооперативних ідей стоять творці утопічного соціалізму – Генріх де-Ревуа Сен-Сімон, Шарль Фур'є, Роберт Оуен. При всій відмінності проектів суспільних перетворень, породженій різницею умов, в яких вони створювалися, у світогляді їх творців, в основу уявлень соціалістів-утопістів про майбутнє соціального суспільства було покладено принципи кооперації, товарної солідарності, співробітництва, добровільності організації та праці, піднесення матеріального добробуту та духовного рівня, повної рівності прав і обов'язків тощо.

Незважаючи на те що на практиці перші спроби виробничого кооперування у Західній Європі успіху не мали, ідеї соціалістів-утопістів дали поштовх до розробки в середині XIX ст. інших форм кооперації – споживчої (робітників) та кредитної (дрібних торговців та виробників, переважно селян). Теоретична розробка засад кредитної кооперації належить Ф. Шульце-Делічу, а також Ф. Райффайзену, який розробив основні правила побудови сільськогосподарських кредитних товариств. Саме з них почали бурхливо виростати найрізноманіт-

ніші форми селянської кооперації в галузі закупівлі, збуту, переробки продукції й т.ін., які й вирішили подальшу долю західноєвропейського селянства та привели до успішного розвитку сільськогосподарського виробництва в цілому.

Деяко інша ситуація склалася в середині XIX століття в Росії та Україні. Тут, як і на Заході, саме вчення соціалістів—утопістів, їх ідей виробничого кооперування дали перший поштовх до розвитку кооперативних ідей. Головною проблемою суспільно—економічного розвитку країн на той час була проблема ліквідації кріпосного права та його наслідків. Реформа 1861 року не вирішила гострих соціально—економічних проблем в українському селі. Потрібно було визначити такі шляхи поступу економіки, які б дозволили їй піднятися до рівня економіки провідних країн світу.

Історія розвитку кооперативних організацій в Україні має власні етапи становлення, інституціональні умови розвитку та господарські досягнення. Найпершими в Україні постали споживчі кооперативи. Їхні начала, за свідченням відомого етнографа XIX ст. Ф. Щербини, беруться у 1863 році, коли в одному з сіл Сорокського повіту Полтавської губернії з'явилася перша кооперативна бакалійна крамниця, яка незабаром припинила свою діяльність за браком коштів [10, с. 299]. Споживчі товариства виникли спочатку у містах, а згодом поширили свій вплив на село. Перше товариство, яке, власне, започаткувало споживчу кооперацію в Росії взагалі, з'явилося у 1866 році в Харкові (саме 6 жовтня 1866 року було зареєстровано статут товариства, а з січня наступного року воно розпочало свою торгівельну діяльність). Ініціаторами його створення були члени харківської громади — М. Бекетов, Е. Гордієнко, О. Брильянтів. Вони і започаткували споживче товариство. На жаль, про їхню діяльність залишилося мало відомостей, а відтак більше згадують активних членів харківського споживчого товариства — М. Балліна та В. Козлова, які з'явилися в товаристві після його заснування.

Діяльність цих двох самовідданих людей є досить вагомою в історії українського кооперативного руху, але дехто з їхніх сучасників не вважав М. Балліна і В. Козлова фундаторами кооперації в Україні. Зокрема, А. Жук, визначаючи заслуги М. Балліна у розбудові кооперації, вважав його байдужим «до українського визвольного руху» [2, с. 63, 95]. Та незважаючи на такі зауваження, можна впевнено сказати, що саме ці кооперативні діячі одними з перших починали реалізувати кооперативні ідеї на практиці в Україні.

Головними підставами виникнення споживчої кооперації в Україні, Росії, як і в країнах Європи були матеріальні умови життя людей. З відміною кріпосного права і розвитком капіталізму стали швидко розвиватися міста, росли фабрики і заводи будувалися залізниці, збільшувалась чисельність робітників, створювалися артілі робітників і ремісників. Одночасно посилювалася і влада зростаючого ринку. Непомірні жадібність купців та крамарів підштовхнули до об'єднання в товариствах споживачів незаможних верств насе-

лення міст, здебільшого дрібних чиновників (службовців різних державних установ), частково робітників і селян.

Голодні роки 1891—1894, 1897—й привернули увагу до сільської споживчої кооперації не лише селян, а й урядовців. Зокрема, 1897 року з'явився зразковий статут споживчого товариства, який деяко полегшував справу становлення кооперативів. Відтоді було достатньо заяви засновників товариства до губернатора [5, с. 20]. У 90-х роках XIX ст. починається зростання ролі споживчих товариств. Якщо в 1894 році з 51 споживчого товариства сільських налічувалося лише чотири, то на початку 1905 року вони встановили трохи більше половини — 265, або 52% до загальної кількості в Україні. Найбільше з них діяло на Полтавщині — 95 товариств, а влітку 1913 року, коли в Києві відбувалася Всеросійська кооперативна виставка, налічувалося 2401 споживче товариство, в Росії, окрім українських губерній, 3327 [3, с. 5]. За підрахунками І. Витановича до кінці 1913 року в Україні налічувалося 2871 товариство, з яких дві третини були сільськими [2, с. 119]. З 20 тис. споживчих товариств в Росії, за підрахунками М.І. Туган—Барановського, майже четверта частина діяло в українських губерніях [2, с. 184]. Споживча кооперація, за кількістю товариств і числом членів була сільською, хоча і мало впливала на спосіб сільськогосподарського виробництва. Здебільшого товариства нагадували звичайні крамниці, в яких селяни, члени кооперативу, купували за пільговими цінами різні промислові товари. Займалися вони і кооперативним збутом сільськогосподарської продукції селянських господарств, але не постійно. Універсальні функції, які перебрало на себе сільське споживче товариство, були здебільшого йому не під силу. Вже тоді виникла необхідність створення спеціальних сільськогосподарських споживчих товариств [5, с. 22].

Пожвавлення кооперативного руху в Україні, яке виявилось у кількісному збільшенні сільських споживчих товариств упродовж 1906—1916 років, не випадковість, а закономірний наслідок певних демократичних завоювань. Уряд під тиском революційних заворушень видав цілу низку законів, які сприяли розвитку кооперації. Більш активну участь почали брати земства. Вони влаштовували різні виставки, курси лекцій, поширювали літературу. Зокрема, перші курси по споживчій кооперації були влаштовані у с. Дзєндзелівці Уманського повіту, що тривали з 1 по 15 червня 1910 року.

Помітний вплив на розвиток кооперації справила і столипінська аграрна реформа, визволяючи селян з—під общинною опіки. Селянин—власник, який господарював на своїй землі, ставав юридичною особою, ніс персональну відповідальність за кооперативні справи [6, с. 59—72].

Українська кооперація не мала б такого поширення у ті часи, не користуючись підтримкою національно свідомої інтелігенції. На початку XX ст. прибічниками кооперативної ідеї були В. Доманицький, Й. Юркевич, М. Стасюк, І. Волошиновський, К. Мацієвич, О. Степаненко, М. Порш, Х. Барановський, Д. Коліух та багато інших.

Майже одночасно з споживчими товариствами почали з'являтися і кредитні. Відомий дослідник українського кооперативного руху І. Витанович починав родовід кредитної кооперативної операції з 1862 року. Не посилаючись на джерело, а виключно на чийсь згадку, він досить, обережно називає маловідоме ощадно-позичкове товариство ремісників в Одесі [2, с. 69]. З самого початку виникнення кредитних товариств зростала питома вага сільських, що свідчило про інтерес до них селян.

Перше ощадно-позичкове товариство в Україні заснували в 1869 році в Гадячі, яке проіснувало до 1918 року. Його організували міщани, що орендували сінокоси. Упродовж 1871 року виникли ще три ощадно-позичкові товариства – Времівське на Катеринославщині, Обозновське та Петрівське на Херсонщині. На початку 1872 року з'явилося Сокиринське ощадно-позичкове товариство, яке діяло до 1918 року. Керівними органами товариства були: загальні збори членів, наглядова рада, управа і «попечитель», яким був відомий діяч суспільно-політичного руху в Україні Григорій Галаган. Завдяки його діяльності товариство одержувало позичку від державного банку. З 14 товариств, заснованих переважно у 70–80 роках на Полтавщині, Сокирянське було найсильніше. Спочатку його членами були лише селяни, а потім усі мешканці волості. У 1908 році товариство обслуговувало 25 сіл, маючи 25 тис. членів [2, с. 71].

Перше кредитне товариство з'явилося у 1895 році в с. Іванківцях Прилуцького повіту Полтавської губернії. Поряд із кредитними виникли і ощадно-позичкові товариства нового зразку. 1 липня 1895 року в с. Дзєндзелівці Уманського повіту з ініціативи місцевого вчителя О. Черненка було започатковано ощадно-позичкове товариство. «Люди спокусилися грішми, – наголошував один з дослідників цього товариства, – і стали вступати до товариства». Спочатку вони мали 1000 крб., а за два роки – 20 тис. основного капіталу [5, с. 24].

Кредитна кооперація, яка за своїм соціальним складом була селянською, попри всі негаразди завойовувала симпатії засновників і право на існування. На початку ХХ ст. кооперативне законодавство було дещо вдосконалене, що до певної міри позначилося на кількісному зростанні товариств. На 1 липня 1913 року в Україні налічувалося 724 ощадно-позичкових і 1813 кредитних товариств, які становили п'яту частину кооперативів цього виду в Росії. У січні 1914 року в Україні діяло 2181 кредитне і 911 позичкових товариств, які обслуговували 1,7 млн. членів. На початку 1917 року в Росії налічувалося понад 16 тис. кредитних товариств, які обслуговували понад 10 млн. осіб, а споживча – понад 5 млн. своїх членів. П'яту частину становили кооперативні товариства України, а порівняно з іншими країнами Російської імперії вони за своєю кількістю посідали перше місце. Тривалий час в Україні не було кооперативних спілок, а відтак первинна ланка залежала від різних комітетів сприяння кооперації не маючи власних центрів [5, с. 25].

Споживчі і кредитні товариства як осередки селянської кооперативної операції становили її первинну ланку. Життя вимагало створення кооперативних спілок для координації виробничо-збутової діяльності товариств, для захисту їхніх інтересів. Кооперативні спілки з'явилися лише на початку ХХ століття, а до того товариства підпорядковувалися уряду. Зокрема, у 70–80-х роках діяв Московський комітет допомоги сільським ощадно-позичковим та промисловим товариствам з його філіями у губерніях Росії. Державний банк для нагляду за кредитними товариствами заснував інспекційний відділ, який очолював відомий теоретик кооперації О. Баретті. Після скасування у 1895 році цього відділу він переїхав до Києва. Завдяки його діяльності у 1901 році в Бердянську з'явилася перша в Росії спілка кредитних товариств, а через два роки у Мелітополі. Вони мали дещо обмежені повноваження, виконуючи функції ревізора-інспектора без права займатися банківськими справами. У 1899 році з ініціативи Х. Барановського у Вінниці була скликана нарада чотирьох товариств – з Вінниці, Києва, Житомира, с. Дзєндзелівки. Обговорили питання про створення спілки кредитних товариств Київської, Подільської і Волинської губерній, але справа залишилася на папері. Однак кооператори не полишали цієї акції. Вони домоглися створення спілки кредитних товариств у с. Дзєндзелівці, бо у Києві уряд не дозволив. У 1911 році розпочав свою діяльність «Київський кредитний союз» – («Союзбанк»). Його управу очолив Х. Барановський, а членами правління стали В. Мельників та П. Доманицький [2, с. 130].

Діяльність районних чи губернських спілок за браком власних коштів була далеко не рівнозначна. Спілки, які мали до того ж обмежені функції, підпорядковувалися державним установам, а також московським кооперативним центрам. Зокрема, заснований у 1908 році Київський союз споживчих товариств, заборгувавши московському союзу, припинив у 1913 році свою діяльність. Наприкінці 1912 року, коли київський осередок споживчих товариств фактично припинив свою діяльність, заходами Московського споживчого союзу було засновано у Харкові – «Потребительное общество юга России» – (ПОЮР). У роки Першої світової війни з'явилися кооперативні спілки з універсальними функціями – так звані інтегралі, які займалися заготівлею продукції для армії. Це були дрібнорайонні об'єднання кредитних і споживчих товариств [5, с. 26].

Кооперативні організації початкового періоду не виростили з настійних потреб. Усі вони, за малим виключенням, загинули. Спочатку товариство, як правило, відкривало магазин, справа йшла добре, але досить швидко починався спад інтересу, і матеріальний добробут закінчувався за два-три роки, і товариство гинуло [8, с. 53].

Більшою частиною засновників споживчих товариств були місцеві поміщики, голови земських управ, міські голови, мирові посередники і ісправники; членами були здебільшого чиновники. Ці члени не завжди належали до незаможної маси населення, яка дорожить навіть копійчаною вигодою; ці люди

менш за все звикли жити самостійним життям і зовсім не були знайомі з самоуправлінням, а знали лише механічну канцелярську працю; ці люди боялися розголошення і звикли до канцелярської таємниці. Внаслідок цих та багатьох інших причин можна було відразу передбачити, що подібні споживчі товариства будуть розвиватися дуже слабо. Не маючи нагальної потреби і не бачучи одразу істотного здешевлення товарів чи надходження прибутку, члени подібного товариства починали втрачати інтерес до свого підприємства саме в той час, коли найбільше була потрібна спільна діяльність всього гуртка для обговорення питань, де можна купити дешевше товар, як влаштувати з меншими витратами склади та управління, які недоліки більш за все шкодять справі і т.п. Замість обговорення цих і тому подібних питань члени переставали відвідувати загальні збори [9, с. 203–204].

У той же час одним із головних умов існування (кооперативного) товариства є усвідомлення його необхідності з боку членів. Якщо члени будуть дивитися на товариство як на збавку, як на щось таке, що може розвиватися без їх сприяння, краще не засновувати ніякого товариства. Успішні товариства засновувалися людьми, які дійсно мали потреби в ньому, які намагалися вибитися із злиднів. Так писали щодо створення споживчих товариств в літературі того часу [9, с. 216].

Дуже повільне поширення кооперативних організацій, для яких не було ще відповідного ґрунту в господарчих умовах життя країни, призвело до того що основна маса селян перестала покладати надії на кооперацію й поступилася своїм місцем заможному селянству (на селі). По містах починають засновуватися фабрично–заводські та залізничні споживчі товариства, в яких пануючу роль відігравали фабриканти й управління залізницями. Ці організації скоріше були лише натяком на кооперативні, адже повністю залежали від своїх засновників, а не були самодіяльними організаціями.

Тільки після революції 1905 року кооперація набуває масового характеру. Широкі селянські маси почали вступати до лав кооперації. Особливого значення набула споживча кооперація. До поширення кооперації на селі мав безпосереднє відношення наказ від 9 листопада 1906 року, що згодом набув значення закону, який скасував общину з її переділами. Почався процес розшаровування села, з'явилася змога дбати за своє господарство, якому не загрозували «переділи». Це створило сприятливі умови для масових заходів, спрямованих на поліпшення селянського господарства. Кредит почав служити не тільки засобом для сплати податків й зборів, а й для поліпшення господарювання.

Позиція уряду відносно кооперативів з самого початку була досить суперечлива. Уряд досить обережно віднісся і до пропаганди кооперативних ідей, і до намагань насадження «народних асоціацій», вбачаючи в них небезпеку для державних установ. Статuti перших кооперативів підлягали утвердженню Комітету міністрів, тобто найвищій урядовій інстанції країни.

Поступово, із зростанням чисельності асоціацій, «для полегшення порядку їх відкриття», затвердження статутів і

дозвіл на відкриття діяльності кооперативів вже в 60–х роках було передано міністерствам, у відомстві яких знаходилися ті чи інші види кооперативних організацій [1, с. 373]. Кожний вид кооперації знаходився у підпорядкуванні окремого державного відомства. Так, споживча кооперація була віднесена до благодійних товариств і перебувала у віданні Міністерства внутрішніх справ по відділу народного здоров'я і громадського притулку; кредитна – до Міністерства фінансів, сільського господарства – до Міністерства землевпорядкування і землеробства. Через відсутність загальнокооперативного законодавства діяльність різних видів кооперації регламентувалась урядовими і відомчими актами. Споживча кооперація регламентувалась примірними статутами, затвердженими Міністерством внутрішніх справ у травні 1897 року, кредитні і позиково–ощадні – «Положенням про затвердження дрібного кредиту» 1904 року, виробничі – «Законом про трудові артілі» 1902 року. Загальним для всіх урядових актів було те, що вони обмежували самоврядування кооперативних організацій і водночас дозволяли органам влади втручатися у їх внутрішні справи [7, с. 101].

Законодавчою підставою для відкриття нових кооперативних організацій були на той час статті законоположення щодо благодійних товариств. З розвитком кооперативних принципів самодіяльності і незалежності державна опіка і регламентація уряду ставали гальмом на шляху кооперативного руху, що викликало невдоволення, а згодом і відкритий протест кооперативної громадськості тому, що швидкий розвиток кооперативного руху ввійшов у протиріччя з адміністративною практикою [7, с. 101].

Законодавча діяльність у галузі кооперативного життя зосереджувалася не в Державній думі, а на кооперативних з'їздах і засіданнях різних громадських комітетів. У Росії відбулося три з'їзди представників кооперації: перший у Москві (1908), другий у Петербурзі (1912), третій у Києві (1913). Законодавче право у царині кооперативного руху, як слушно зауважив відомий дослідник української кооперації і водночас її фундатор С. Бородаєвський, належало російському урядові, а підготовкою законопроектів займалися діячі кооперативного руху. Зокрема, 20 грудня 1912 року при Імператорському товаристві сільського господарства Півдня Росії було засновано кооперативний комітет. У його роботі брали участь М. Гутник, В. Булгаков, О. Степаненко, М. Левитський, С. Шелухін, В. Чеховський, К. Шеметів, які виборювали за українською кооперацією право на створення власних спілок. Кооперативний комітет займався вивченням діяльності кооперативних організацій, сприяв їхньому створенню, скликав з'їзди, обговорював питання щодо внесення змін до статутів і кооперативного законодавства в цілому. На зборах Кооперативного комітету йшлося про забезпечення армії продуктами харчування в роки Першої світової війни, обговорювались проблеми постачання продуктами харчування великих міст [5, с. 27].

Висновки

Дореволюційна кооперація мала свої переваги, надбання і недоліки, але саме тоді була закладена структура та основні принципи її діяльності. Споживчі товариства займалися постачанням промислових товарів селянам, а кредитні – організацією збуту сільськогосподарської продукції. Важливо й те, що вони були «своїми» посередниками між банками та селянськими господарствами – членами кооперативних організацій.

Період від початку ХХ ст. до революційних подій 1917 року був найбільш сприятливим етапом в історії України і Росії для розвитку кооперації з точки зору її інституційного забезпечення. Завдяки ринковим реформам, посиленню їх соціальної спрямованості, удосконаленню законодавства, фінансово-кредитної системи, розвитку народної освіти тощо створювалося необхідне для поширення різних видів кооперативних організацій та їх об'єднань (союзів) інституційне середовище.

Історичний досвід може збагатити та застерегти від помилок сучасних теоретиків і практиків кооперації. Варто зауважити, що прямі аналогії без врахування специфіки конкретних обставин були б помилковими. Мова може йти лише про деякі риси, характер, способи взаємодії держави і кооперативних організацій, які в свій час виявилися в тій чи іншій мірі ефективними чи, навпаки, безрезультативними, однак рівною мірою корисними для їх сучасного глибокого осмислення.

Література

1. Вахитов К.И. Кооперация. Теория, история, практика. – М.: Издательско-торговая кооперация, 2004. – 556 с.
2. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. – Нью-Йорк: Т-во укр. кооперації, 1964. – 624 с.
3. Громадський Я. Всеросійський з'їзд по кооперації в Києві 1–7 серпня 1913 р. // Наша кооперація. – 1913 р. – №17. – С. 5–8.
4. Макаренко А.П. Теория и история кооперативного движения: Учебное пособие для студентов высших и средних специальных учебных заведений. – 2-е изд. – М.: ИКЦ «Маркетинг», 2002. – 328 с.
5. Марочко В.І. Українська селянська кооперація: Історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.) / НАН України; Інститут історії України. – К., 1995. – 224 с.
6. Пожарський П.Н. Кооперативна освіта на Україні // Українська кооперація, 1919. – №2. – С. 59–72.
7. Половец В.М. Дореволюційний досвід кооперативного будівництва в Україні та напрями його відродження. Національний кооперативний рух та структурні зміни в економіці України ХХІ ст. Міжнародна науково-практична конференція. – К., 2001. – С. 98–104.
8. Хейсин М.Л. История кооперации в России. – Л.: Время, 1926. – 386 с.
9. Шеллер-Михайлов А.К. Ассоциации. – СПб., 1873. – 418 с.
10. Щербина Ф. Очерки южно-русских артелей и общинно-артельных форм. – Одесса, 1880. – 380 с.

С.М. МАРХОНОС,
к. геогр. н., Інститут туризму ФПУ,
Н.П. ТУРЛО,
к.е.н., Інститут туризму ФПУ

Механізм розробки маркетингової стратегії просування нового туристичного продукту для туристичного агента

У статті розкрито особливості формування маркетингової стратегії для просування нового туристичного продукту туристичними агентами. Визначено основні етапи побудови маркетингової стратегії та часові аспекти її реалізації.

Ключові слова: маркетингова стратегія, туристичний агент, етапи побудови маркетингової стратегії, туристичний продукт.

В статье раскрыты особенности формирования маркетинговой стратегии для продвижения нового туристического продукта туристическими агентами. Определены основные этапы построения маркетинговой стратегии и временные аспекты ее реализации.

Ключевые слова: маркетинговая стратегия, туристический агент, этапы построения маркетинговой стратегии, туристический продукт.

The features of forming of marketing strategy of new tourist product by tourist agent are exposed in the article. The basic stages of construction of marketing strategy and sentinel aspects of its realization are exposed.

Keywords: marketing strategy, tourist agent, stages of construction of marketing strategy, tourist product.

Постановка проблеми. Успішна діяльність туристичного підприємства в сучасних ринкових умовах великою мірою залежить від вміння правильно визначити та послідовно здійснювати маркетингову політику та знайти оптимальні шляхи її